

Reményi Ferenc:

Reményi Ede hegedűművész életrajza

– 2. rész

Még 1853-ra esik Reményi megismerkedése Wagnerrel. Ezt is Lisztnek köszönheti. Wagner akkor az 1849-es forradalomban való szereplése miatt Németország területéről számkivetve volt, és Svájcban élt. Távollétében zenei és drámai reformművét Németországban főleg Liszt képviselte; az ő hatalmas vezérlete alatt még egy sereg fiatal lelkes zenész és irodalmár vitte előre a „Jövő zenéjé”-nek nagy és szent ügyét. Liszt folytonos összeköttetésben volt távollévő barátjával, Wagnerrel; sűrű levelezés útján minden mozzanatról értesítették egymást. De a levelezés nem helyettesíteti teljesen a személyes érintkezést. Wagner azonkívül igen elbagyottnak érezte magát és így mind hevesebben vágyódott nagy barátja, vigasztalója és pártfogója, Liszt után. Megállapodtak végre, hogy Baselban találkoznak mint legalkalmasabb, mert a határhoz közel eső városban. Okt. 6-ra volt megállapítva az összejövetel. Ezt megelőzőleg Liszt egy három napos zeneünnepélyt vezetett Karlsruhében, ahol Beethoven 9. szimfóniáját, azonkívül Berlioz, Liszt és Wagner műveit adták elő. E műsor tehát valóságos harcüzene volt az új zenei iránynak. Beethoven 9. szimfóniája már maga is kimondott, és teljes forradalom a szimfóniának addigi formája és tartalma ellen. Hogy Beethoven alkotó működésének második felében elbagyotta az abszolút, öncélú zenét, és filozófiai eszméket, vagy a természet és az emberi élet köréből vett gondolatokat akart kifejezni zenével, ezt már néhány szonátájával és kamarazene darabjával, de főleg néhány szimfóniájával sejteti. Ezek: az „Eroica”, az ötödik, melyet „Sors” szimfóniának is szokás nevezni, és a „Pastorale”, melynek kifejezett programja is van. Mindezt betetőzi a 9. szimfónia, Beethoven leggigantikusabb műve. Evvel is egy eszmét, hasonlót mint az 5. szimfóniában megzenésített, akart a zenekar eszközeivel kifejezni: az emberiség megváltását a szenvedéstől az öröm által. De érezte, hogy a zene képtelen arra, amire csak a szó képes, vagyis egy elvont eszmét félreismerhetetlenül közölni. Hogy tehát ezen gondolatát minden kétely nélkül megértesse, igénybe vette a szót. Schiller dithyrambusát az Örömhöz (An die Freude), melynek demokratikus és szabadságrajongó hangulata is annyira megegyezett Beethoven eszményeivel, s mely chorosus struktúrájával a megzenésítést

úgyszólván provokálja, mint szöveget használja fel egy vokális conceptióhoz, mely nagy énekkar és néhány magán szólam által végrehajtva a szimfónia végtelét képezi. Ebből a végből visszakövetkeztetve megértjük a szimfónia előző tételének eszmemenetét is.

A 19. század romantikus eszmezenésítői mind Beethoven nyomán baladtak. Kétség nincs ez iránt, ami Wagnert illeti. Esztétikai műveiben részletesen bevallja és megokolja, hogy a zenés dráma reformeszméjét éppen a 9. szimfóniából merítette, mert Beethoven eljárása nyilvánvalóvá tette, hogy az eszmezene a magyarázó szó nélkül homályos marad, tehát célját nem éri el. Vagy magyarázó programot kell hozzá adni, vagy a zene eszmetartalmát egyidejűleg szemléltetővé kell tenni. Wagner alapjában drámai költő volt, még pedig olyan, ki az „örök emberit”, az ember öröktől való vágyakozásait, szenvedélyeit, nem pedig aktuális ténykedéseit (tehát történelmi eseményeket) akart színre vinni. Ebhez pedig oly zene kellett, mely a mondott szó gondolattartalmát kiegészíti az érzelmi tartalommal, amely a zene kiváltságos és tulajdonképpeni domíniuma. Az ő zenéje kísérő zene a színpadon végbemenő drámai actióhoz. A kettő együtt teljes egész, s az egyik a másikat magyarázza.

Liszt a programzene híve volt. Az ő szimfóniai-költevényeinek programja van, anélkül értelmetlenek. Hogy teljes megértést érjen el, Dante-szimfóniájánál arra is gondolt, hogy a megzenésített pokolbeli stb. jeleneteket egyidejűleg vetített képekkel szemléltetéssé teszi.

Képzeltető (írja Pohl Richárd „Autobiographisches” c. művében), hogy a jó karlsruhei, pfalzi és sváb filiszterek, kik még a kilencediket sem ismerték akkor valósággal, megijedtek az idegenszerű új zene e tömegének ballatára. Annál lelkesebb hangulatban voltak a „Murlok”, kik Lisztet barcias és fiatalos lelkesedéssel követték titáni ostromában a régi zene Olympusa ellen. Liszt volt a vezérük, Wagner az istentűk és Wagner művei a bibliájuk. A Bolygó Hollandi vezérmotívuma volt ismertető jelük éjjel, a király kürtszólomával a Lobengrinből búcsúztak vig és zajos éjjelezés után Liszt-től; e kürtszólam egyáltalán a „Murlok” zenei jelgője lett.

Liszt egyrészt, hogy Wagnernek kellemes meglepetést szerezzen, másrészt, hogy fiatal

követőit megismertesse ideáljukkal, a száműzött Wagnerral, a karlsruhei ünnepek után magával vitte a Murlokat Baselbe. E látogatást részletesen és igen élénken, maga Reményi írja le 10 évvel később, midőn Wagnert 2-ik pesti hangverseny után felkeresi Penzingben. (Wien mellett). Innét 1863 augusztus havában látogatásáról és benyomásairól egy hosszabb levélben számolt be, amely a Zeneészeti Lapokban jelent meg. E levélben emlékezik meg a baseli napokról is. A vonatkozó részlet így szól:

„Midőn 1853-ban, a karlsruhei 3 napig tartó zeneünnepélynek vége lőn, Liszt, ki e zeneünnepélynek vezénylő hőse és lelke volt, nemes szívének sugallatára hallgatva, a 3-ik előadás után azon pompás indítványt tevő, hogy menénk el egynéhányan Baselbe, a nagy száműzöttet meglátogatandók. Természetesen mi lelkesen fogadtuk ezen indítványt és másnap útnak indulva, még aznap este elértük Baselt. Bemenénk a vendéglőbe, hol a maestro éppen ebédelt, megpillantók őt az üvegajtón keresztül. Liszt hamarjában azt súgta a fülüinkbe: „Törjünk be és lepjük meg a semmit sem sejtő maestrót unisono énekünkkel” – és mit sem törődve a többi vendéggel, az európai civilizációval, etikettel, elkezdjük énekelni azon elévülhetetlen homéri nagyszerűségű melódiát: az „epithalamiumot” (nászének) a Lobengrinből, mely nálunk is oly batást idézett elő, mind a két hangversenyen.

És mi énekeltük tele torokkal, unisono con amore, mégpedig négyszeres fortissimóval, voltunk batan vagy heten: Liszt, Cornélius, Joachim, Pruckner s magam. A tisztelt olvasó elképzelteti az ebédlő közönség meglepetését, mely mit sem gondolva lelkesedésünkkel, oly megbotránkozással és meglepetéssel nézett reánk, mintha legalább is éhes egyiptomi sáskák lettünk volna, kik előle a jó falatokat „nichts dir nichts” el akarnánk ragadozni.

De hogyan írtam le Wagner Richárd meglepetését, ki bennünket, midőn beléptünk, nem látott. Ő visszanézett, egy pillanat alatt felugrott székeréről, és az ő kedves Lisztjének karjai között volt; szegény nagy ember örömeiben sírni kezdett, Liszt is azt tette, és mi so ipso rábúztuk az örömteljes sírást-rívást, utánunk a vendéglő közönyös burgerjei is sírni kezdtek, mert már rég megírta az öreg Shakespeare: „One touch of

nature makes us all akin". (A természet érintése hasonlívá tesz valamennyiünket.)

Én pedig sobasem felejttem el ezen ünnepélyes pillanatot, mert lelkembe és szívembe van kitörhetetlenül bevésve!

Arra már nem emlékszem, hogy Wagner Richárd délután vagy pedig este olvasá-e fel operai költeményét: „Der Ring des Nibelungen”? Mindössze két és fél napig tartózkodánk az ünnepelt zenésznél, azután őt ismét szomorú, de nagy sorsára hagyva, eltávoztunk majdnem annyi ország felé, mint amennyien voltunk, ki Olasz-, ki Francia-, ki Német-, ki Angolországba; én pedig visszamentem Weimarba Liszt-bez, tanulmányaimat folytatandó”.

E leírást Glasenapp, illetve az általa idézett Pohl nyomán kiegészítem azzal, hogy a Murlcsapat okt. 6-án érkezett Baselba, hol Wagner a Gasthof zu den Drei Königen vendéglőben volt megszállva. Az „Epithalamium” alatt a „Lobengrin” III. felvonását bevezető zenekari „menyegzői zene”, helyesebben ennek ujjongó barsona-szólama értendő. Pohl szerint Liszt kíséretében voltak: Bülow, Joachim, Cornelius, Pruckner, Reményi és Pohl. Az első estét igazi bobémes, lelkesült, kitörő hangulatban töltötte a művész-csapat. Másnap (okt. 7.) megérkezett Wittgenstein hercegné is leányával, és annak Wittgenstein Jenő nevű unokatestvérével. Az ekkép egybegyűlt társaság előtt olvasott fel Wagner részleteket a „Nibelung gyűrűje” c. művének szövegéből. Az általános kérésnek engedve, néhány zenei részletet is eljátszott zongorán a „Rajna kincse” készülő zenéjéből. Wagner óhajára most Liszt ült a zongorához, és eljátszotta számára Beethoven op. 106 szonátáját, egyikét ama késői szerzeményeknek, amelyeket csak oly igazán nagy és congeniális mester, mint Liszt tud érthetővé tenni. Az ilyen interpretáció valóságos zenei eseményt tesz e homályos és mély értelmű műveket. Wagner évek múlva így emlékezett meg Liszt játékáról: „Ich frage alle die, welche im vertrauten Kreise zum Beispiel das 106 und 111. Werk Beethovens, die 2 grossen Sonaten in B und C von Liszt spielen hörten, was sie vor von diesen Schöpfungen wussten und was sie dagegen nun von ihren erfahren?”

Sok szó esett a látogatás folyamán arról is, hol kell, illetve lehet majd a Nibelung-gyűrű gigantikus drámáját színre hozni.

Fenti leírásoktól Wagner „Mein Leben” (III. kötet, 69. old.) c. önéletrajza csak annyiban tér el, hogy Reményit a Lisztrel jött fiatalok közt nem említi meg, és az Epithalamium helyett a „Lobengrin”-beli király hívó kürtszólamára emlékszik, mint amelynek éneklésével a Murluk meglepték és üdvözölték.

Szombaton, okt. 8-án az egész társaság Strassburgba utazott, de ott szétvált. Wagner Lisztrel

és a két hercegnővel Párizsba utazott, hol folytatta és befejezte a Nibelung-gyűrű felolvasását. Párizsban ismerkedett meg Wagner Lisztnek három gyermekével, a 16 éves Cosimával (ki később Wagner neje lett), a 18 éves Blandine-nal (1857-ben Rómában férjhez ment Ollivier Émile francia államférfihez, de már 1862-ben meghalt), és a 14 éves Danielleel, akik akkor nevelőnőjükkel (Mme. Pateri) a Rue Casimir Perrier 6. szám alatt laktak. Már 8 éve nem látták volt apjukat, ki nevelésüket a távolból vezette.

Reményi Weimarba tért vissza, hol folytatta tanulmányait Liszt vezetése alatt.

HAT ÉV ANGLIÁBAN. VICTÓRIA KIRÁLYNŐ MAGÁNHEGEDŰSE 1854–1860

Reményi 1854-ben, valószínűleg Liszt ajánlásával, Angliába ment, s ott működött egészen 1860 elejéig. Ezen időszak alatt levelezésben állott Lisztrel, aminthogy élete végéig rajongó szeretettel viseltetett nagy mestere iránt, mely az imádással volt batáros. Liszt is megőrizte jóindulatát iránta, amint azt az 1860-76 közötti időszakban, különösen 1865. évi, pesti látogatásai alkalmával kimutatta. Erről részletesebben lesz még szó a maga helyén. Liszt zenei felfogása mélyen emlékebe vésődött Reményinek. Erről 1891-ben magam is meggyőződtem. Akkor komolyabb betegség után, éppen mint reconvalescens (lábadozó), otthon időztem, és egy alkalommal Chopin E-dúr etűdjét próbáltam előadni nagybátyám előtt. Alig kezdtem a darabot játszani, midőn félbeszakított, elővette hegedűjét, és az etűd gyönyörű dallamát igen lassú tempóban eljátszotta nekem. „Így játszotta Liszt”, tevé hozzá. „S így domborul ki csak a dallam szépsége, mely oly túlvilági s oly annyira elüt Chopin többi dallamaitól, mintha egy Mars-beli zeneszerző írta volna, ki lejött a földre, itt megkomponálta e melódiát, s azután ismét eltávozott e földről. A középső részt lehet mozgalmasabban játszani, sőt brilliánsan, de a bevezető melódiát s annak ismétlését a végén adagio kell játszani, s nem „Allegro ma non troppo”, ahogy elő van írva.”

Liszt iránti rajongását a többi közt még a következő tény is bizonyítja: Egy kiváló német arcképfestő, Lehmann, lefestette Lisztet a 30-as évek végén. Az igen jellemző, rembrandtias világitású, érdekes kép Liszt Blandine leányának birtokában volt. Blandine férje, Ollivier 1870. jan. 2-tól aug. 9-ig III. Napóleon első alkotmányos miniszterelnöke volt. 1871-ben, a commune alatt a pétroleur-ök (petróleummal gyújtogató forradalmárok) felperzselték a Tuileriák ama részét, amelynek egyik termében a kép függött. Szerencsére maradt egy másolata. Ez úgy jött létre, hogy Reményi Párizsban

időzvéen, megkérte Liszt hozzátartozóit, hogy engedjék meg a kép lemásolását számára, az akkor Párizsban élő jeles magyar festő, Madarász Viktor által. Az engedélyt megkapta oly feltétellel, hogy a másolat méltó legyen az eredetibez. Midőn Madarász elkészült, úgy találta, hogy a másolat teljesen egyenrangú Lehman művével. Így jutott hozzá Reményi Lisztnek Madarász festette arcképéhez, mely az eredeti elpusztulása folytán nagy mű- és kultúrtörténeti értékkel bír. Utóbb azonban Reményi, hányatott élete folyamán kénytelen volt megválni a képtől. Atyámnak sikerült magához váltani, s haláláig dolgozószobája díszét képezte. Halála után pedig, végrendelete értelmében, a Nemzeti Múzeum Liszt-ereklyéi közé került.

Londonban Reményi rövid idő alatt Victória királynő magánzenekarába jutott; utóbbi a „királynő szólóhegedűse” címet adományozta neki. Ezzel szerencséje meg volt alapítva.

Ezen állásában bőven nyílt alkalma arra is, hogy a brit szigetország városait önálló bangversenyekkel fölkeresse. 1854-ben együtt lépett fel Klindworth-szal, e kiváló Liszt-tanítványval, pianistával és dirigenssel, kivel már Weimarban ismerkedett meg. Ők hívei maradtak Wagnernek is, akinek akkor még csak újító hírét ismerték Londonban, de művészetének ott még talaja nem volt. Mikor Wagnert 1855 tavaszára meghívták, hogy a londoni filharmonikus társaság bangversenyét dirigálja, ismerkedett meg Wagner Klindworth-szal, s a nagy tebenségű, fiatal zenész annyira megtetszett neki, hogy megbízta a Nibelung-gyűrű zongora-partitúrájának megszerkesztésével, ami nehéz feladat volt. Klindworth beszélt el neki, hogy midőn félével azelőtt, először adták elő a londoni filharmonikusok a Tannhäuser nyitányt, az emberek fejüket rázták, némelyek fütyültek is. Klindworth és Reményi voltak majdnem az egyedüliek, kik eléggé merészek voltak tapsolni.

Reményi Wagner londoni szereplése idején nem volt Londonban. Őt szerződésai nemcsak Anglia egyéb városaiba szólították el, de koronként a kontinensre is. Így 1854 nyarán Bruxellesben volt, amint ezt Londonból 1854 aug. 8-án, Liszthez írt leveléből következtetni lehet („Les beaux jours de Bruxelles sont passés” – A brüsszeli szép napok elmúltak). Nagyon panaszkodik e levélben a londoni művészi viszonyokról. A művészek abelyett, hogy magukhoz emelnék a közönséget, leszállnak bozzá: „l'art est aux abois et on se souille sil' on y touche” (A művészet haláltusáját vívja, és aki csak hozzáér, besározza magát). Honvágya van: hírt kapott bazulról, hogy anyja igen beteg s hogy egyik nővére (Mária) meghalt. Kéri Lisztet, hogy tegye meg a lépéseket amnesztia kieszközlése végett. Liszt bizonyára tett is lépéseket, mert ő maga tanácsolta volt Reményinek a visszatérést, de e lépéseknek eredménye akkor még nem volt.

Az 1855. évből fennmaradt egy hír Reményi angliai szerepléséről, mely hír őt igen érdekesen jellemzi (közölte a „Pesti Napló” 1908. március 10-én). 1855. augusztus 21-én Mayzenbug Malvina, Richmondból levelet intézett anyjához, mely így hangzik:

„Egy csodás begedüművéssel ismerkedtem meg. Reményi Edének hújává és magyar ember. Tanítványa volt Liszt Ferencnek, nagy tisztelője Wagnernek, jó barátja Joachimnak és itt most általánosan ünneplik. A múlt béten családias összejövetelt tartottunk nálam és őt is meghívtam. Az egész est folyamán szórakoztatta gyönyörű játékaival a kicsiny társaságot. Olyan vad, akár egy cigány, de azért vidám és jószívű, mint a gyermek. – Ha kedve kerekedik, a teremben ide-oda szaladgál és nagyszerű szerzeményeket rögtönöz. Megkértük, hogy a jövő vasárnap is jöjjön el. Akkor már többen voltunk és magával hozta kutyáját is. Mód nélkül szereti az állatot és sok boldonságot művel vele. Ha mi tapsoltunk, a kutya förtelmesen elkezdett csabolni. Irigykedett ránk, amiért szeretjük a gazdáját. De még hangosabb lett akkor, amikor a művész ölébe kapta a kis Olgát és megsókolta. Később táncra is perdült vele és általán észrevettük rajta, hogy pompásan érzi magát. Nemsokára a királynő előtt fog begedülni, de ott aligha kelt olyan élvezetet, mint nálunk, mert akkor a legbámulatosabb, ha rögtönöz. – Ilyenkor kerülnek az ujjai alá az elmerengő, mélabús magyar dallamok, amelyeket a játéka ábrándosan körülcomáz. A játéka a végtelen rónaságra röpti a képzeletet, ahol Kelet barnaarcú fiai élnék. Hát ha még a Rákóczi-indulót begedüli, minden kíséret nélkül, és tüzes bangokon! Megígérte, hogy legközelebb ismét meglátogat bennünket!”

Reményi Angliában csakbamar népszerű lett; arcképét bemutatta egy angol zenészetű lap; életnagyságú medaillon-képe pedig a műkereskedésekben sűrűn volt kitéve. Maga a királynő is megkedvelte őt. Degré Alajos említi fel a Budapesti Hírlap 1891 jan. 4-iki számában közzétett tárcájában („Reményi Ede”), hogy annyira kedvence volt a királynőnek, hogy Őfelsége Windsorban betegen fekiüdvén, Reményit kivitette, s a mellékszobában nyitott ajtó mellett kellett játszania, aztán Reményi lehempergett a padlóra, ott játszott a kis hercegekkel s hercegnőkkel. Ő felsége sok alkalommal, még nyilvános hangversenyen is, nagyon kitüntette Reményit, úgy hogy Teleki Sándor gróf megjegyezte: „A királynő úgy elkényezteti ezt a gamint (utcagyereket), hogy utoljára is meglássátok, Őfelsége orra alatt fog szivarra gyújtani.”

Érthető tehát, hogy Reményi a későbbi években is szívesen gondolt vissza Angliára, különösen a királyi udvarnál töltött időkre, ahol számos történeti eseménynek volt szemtanúja. Jelen volt például Cavour fogadtatásának a krími hadjárat után. Gyakran magasztalta Victória királynő és Albert herceg kiváló zenei tudását. Hogy olykor átlátogatott Jersey, vagy Guernesey szigetére, Hugo Viktor látogatására, ezt már tudjuk.

Angolországi időzésének végére esik controversiája Lisztel, utóbbinak „Les Bohémiens et leur musique en Hongrie” c. röpirata miatt (A cigányok és zenéjük Magyarországon, megjelent Párizsban, 1859), mely a magyar zenét tévesen cigányzenének minősíti. Reményi, mint magyar művész, ki nemzete zenéjét tökéletesen ismerte, ezt a téves nézetet nem hagyhatta helyreigazítás nélkül. 1859 nov. 16-án, Londonból, Liszthez írt leveléből megtudjuk, hogy válaszképp („en réplique”) szintén franciául írt egy röpiratot, melyet már szeptemberben megküldött Károly öccsének Magyarországra. Szándéka volt, hogy a válaszirat eredetiben, tehát franciául jelenjék meg, úgy, mint Liszt röpirata, de nem volt ellenvetése lefordítása ellen magyarra. Károly azonban nem merte megjelentetni, mert nézete szerint nagyon enyhén kezelte Liszt röpiratát és sokban igazat adott neki. Később Reményi levelet írt öccsének, amelyben részletesen tárgyalja a magyar zene sajátos vonásait. Károly, bár felbatalmazva nem volt, a levelet kivatolta, kifejezéseit elferdítette és belőle „un galimatias horrible”-t (szörnyű zagyalékot) csinált, s azt a magyar újságokban közzétette. Reményi kézhez vevén e közleményt, sietve és felháborodva értesíti erről Lisztet, lefordítja öccsét, és felkéri az újság szerkesztőségét, hogy leközzölt levele nem lévén autentikus, mert elferdített, engedély nélkül is jelent meg, ezért azt vissza kell

vonni. Néhány nap múlva ír majd e tárgyban egy autentikus levelet, s az közlendő mint ilyen.

E levelet, mely a „Hölgyfutár”-ban jelent volt meg, 1891-ben, midőn Reményi ismét Magyarországon járt, reprodukálta a „Hölgyfutár” utódja, a „Fővárosi Lapok”, 85. számának (márc. 27.) 619. oldalán, a Tárcarovatban, „Reményi a magyar zenéről” cím alatt. E levélben lehetőleg kiméli Lisztet, s ráutal, hogy valóban csodálatos, hogy annyit tud a magyar zenéről, hiszen gyermekkorától kezdve távol van szülőbázájától. Azonban határozottan rámutat Liszt azon téves nézetére, hogy nincsen eredeti magyar nemzeti zene. Igenis van, csak cigányos elemek vegyülnek bele az által, hogy évszázadok óta egy, a magyarral sem vérségileg, sem lelkeleg nem rokon faj míveli Magyarországon a zenét. A magyar és a cigány ingredientákat (alkotóelemeket) azonban határozottan meg lehet különböztetni.

„A magyar: a bősies, az andalgó, a verbunkos, és mindazok a dalok és nóták, melyekben tökéletesen meghatározott rythmus van s hol a hangmértékek is határozottak. Ellenben cigány ingredientia: a cigányos felfogás a műdarabok előadásában, azok az álmodozó és határozottan bús nóták, melyekben sem a rythmus, sem a hangmértékek nem határozottak. Ezt az intervallum, és a zenei példák által tökéletesen be lehet bizonyítani. E két elem végzetlenül különbözik egymástól. Egy és ugyanazon nemzet szívében és agyában nem is született meg. Sem rythmusa, sem hangmértéke nem hasonlít a másikkhoz. Ami engem a cigány elem létezéséről leginkább meggyőzött, az, hogy olyan nótákat ballottam énekelni indusoktól Londonban (ezt 1859-ben írja), melyek majdnem tökéletesen hasonlítanak abhoz a cigányzenéhez, melyet én a magyar elemtől annyira megkülönböztetek.”

Károly azért ferdítette el Reményi első levelét, mert „part rop de patriotisme il ne veut point croire qu'il ait des ingrédients gipsy (cigány) dans la musique hongroise.” (Túlzott hazafiságból egyáltalán nem hihette, hogy a magyar zenében léteznek cigány elemek is.)

Liszthez írt, fenti levelét így végzi: „J'espère de pouvoir vous annoncer la date quand le Marquis de la Trigrière fera son apparition á Altenburg. Excusez l'écriture, le style, la bâte et toutes mes betises, mais je ne voudrais pas pour un instant vivre sous l'impression (meme apparante) que je suis ingrat aux mille bienfaits Liszt Ferenc. Á vous de tout mon coeur et ame. P. S. Je vous envoie mon portrait-artistiquement c'est beau, quoique le garçon est laid.” (Remélem, hogy Trigrière márki Altenburgba érkezésének időpontjáról értesíthetem majd. Bocssáson meg a helyesírásért, a stílusért, a siet-

ségért és minden ostobaságomért, de egy pillanatra sem szabadulhatok attól a nyilvánvaló érzéstől, hogy – Liszt Ferenc ezernyi jótettének ellenére – hálátlan vagyok. Szívem és lelkem az öné.

U. i. Itt küldöm önnek arcképemet, amely művészileg szép, bár a fiú csúnya.)

Megjegyzendő, hogy Liszt tárgyalt röpirata sok rossz vért szült Magyarországon. Liszt belátta végre tévedését, s élte vége felé visszavonta állítását.

Reményi már a következő napon (nov. 17.) megint írt Lisztnek. Ez válasz Lisztnek egy levelére, és sajnálkozik a felett, hogy már előbbi levelében is megpendített szándékát, hogy t. i. Lisztet meglátogatja, egyelőre még nem hajtja végre. Most van ugyanis Windsorbán a saison, miért is általában helyén kell maradnia. Azonban a jó Anderson (valószínűleg a királyi zenekar karmestere) engedelmével sok rendbeli engagemenjainak megfelelően, melyek miatt gyakran távol van az udvartól. A zenekar az udvar előtt játszta Lisztnek egy indulóját, igen rosszul, teszi hozzá, a „jövő zenéje” nem igen akar az öreg Anderson szellemébe behatolni.

Cusins (a királyi udvari orgonistája és a kir. Operabáz zenekarának begedűse, később a Philharmonic Society dirigense) egy másik, Liszt-féle indulónak megküldését kéri. A levél utóiratában (az utóiratok elmaradhatatlanok!) közli, hogy tegnap egy magyar rapszódia-t játszott Cusins kíséretével: „on n'y a rien compris – Bravo!” (Semmit sem értettek meg belőle – Bravo!) A rapszódiaának egyik témáját is közli 3 ütemben, igen érdekes kísérő szólammal, melyre ráírja: „sono amoroso di questo”. A közölt téma megegyezik Liszt XIII. magyar rapszódiaja 1. tételének főtemájával. Tudtommal Liszt e rapszódiajának II. tételében (friss) a 2-ik csárdást is Reményitől vette át. Hasonlóképpen a VIII. rapszódia cimbalmos bevezetése után következő, bőszi magyar is Reményi szerzeménye.

Nov. 28-án már Liverpoolból ír Lisztnek. Uj-jongva jelenti, hogy az amnesztia megérkezett, bármikor visszatérhet tehát Magyarországra. Azt hiszi, hogy január vége felé indulhat, útközben természetesen meglátogatja „il mio caro maestro Liszt Ferenc”, legalább is 5 napig maradván nála. Az udvartól 6-8 bavi szabadságot kap (tehát ekkor csak ily rövid időre tervezte magyarországi tartózkodását). „J'irai donc faire une tournée immense, je donnerai des concerts dans toute la Hongrie, et on me recevra bien, je vous en réponds.” (Hamarosan igen nagy turnét teszek, koncerteket adok egész Magyarországon, és kiváló fogadtatásban lesz részem, válaszolom önnek.)

Útközben szeretne néhány német városban is

koncertirozni, ez fedezni fogja úti kiadásait. Kéri Lisztet, hogy támogassa ebben őt ajánlásaival. Műsora változatlanul mindenütt ez lesz: az I. részben Mendelssohn koncertje, a II. rész elején Chopin e-moll concertojából a romance, és Chopin Berceuse-e (saját átíratában); befejezésül egy szintén saját szerzeményű „Grande Fantaisie Hongroise”. Berlinben szeretné játszani Liszt egyik magyar duóját; a közölt téma Liszt XII. rapszódiajának bevezető, heroikus motívuma. A szokásos utóiratok végén ezt írja: „Je ne veux pas de lettres de recommandation de la cour, tous les crétins font cela” (Az udvartól nem akarok ajánló leveleket, minden idióta ezt csinálja.) Többet ér tehát Liszt ajánlása.

Karácsony előtt ismét ír és közli, hogy gróf Ráday Gedeon, a pesti Nemzeti Színház intendánsa, igen előnyös szerződést küldött neki felette szívélyes levél kíséretében. Magyarországon kitűnő fogadtatás várja. Örül, hogy 11 évi számkivetés után végre hazatérhet. Magával visz egy William Beale nevű kitűnő angol pianistát, aki mindenütt kísérni fogja. Ez egy nagyszerű, bár ismeretlen zenész., „il a des idées superbes pour la composition, c'est un homme plein de talent, sinon de génie. D'avance j'en suis sûr qu'il vous intéressera beaucoup.” (Kitűnő zeneszerzői ötletei vannak, nagyon tehetséges ember, vagy inkább zseni. Már előre biztos vagyok, hogy önt nagyon fogja érdekelni.)

Ismét felfedezett egy nagy zenei tehetséget, kit szokott lelkesedésével karol fel. Beale tényleg egy egész évig kísérte Reményit magyarországi hangversenyein, és teljesen hozzáilleszkedett Reményi játékához. A befejezésben: „Écrivez un mot et ne soyez pas enragé contre votre Kammermusiker und Solo-Zigeuner des Liszt Ferenc. Je suis comme toujours avec toute l'affection et toute l'admiration votre humble élève Ed. Reményi.” (Írjon pár szót, és ne haragudjon Liszt Ferenc szólista cigányára és kamaramuzsikusra. Maradok mint mindig, teljes szeretettel és csodálattal, az ön hűséges tanítványa, Ed. Reményi.)

Az utóiratban: „Je vous ferai de la musique reményesque a n'en plus finir.” (Megcsinálom önnek a reményis zenét, de még nincs készen.) 1860 újév napján kondolál Lisztnek (valószínűleg Lisztnek Daniel nevű fia kora balálához) s bocsánatot kér, hogy molesztálta előbbi leveleiben (concertajánlási) kéréseivel, de nem tudta, hogy mily csapás érte Lisztet. Első hangversenye Pesten, jan. 28-án lesz. A magyar közönség türelmetlenül várja. 20-ika felé Weimarban lesz – „et mon coeur et mon ame, et mes compositions et mon jeu et tout, tout est à votre éternelle disposition, mon cher maitre adore!” (Szívem és lelkem, szerzeményeim és

játékom, minden, minden az ön rendelkezésére áll, imádott mesterem!)

Az utóiratban közli, hogy tegnap Edinburghban játszott „et j'ai eu une superbe réception – very flattering indeed”. (Csodálatos sikerem volt, ez valóban nagyon hízelgő.)

Utolsó angolországi levelét Lisztnek 1860. január 18–20 közt írhatta, ott időzése utolsó napján („ultimo giorno”). Közli, hogy ma este elutazik. Hogy mikor érkezik Weimarba, még nem tudja, de „quand je ferai mon apparition, cela sera une apparition toute czigány et tout électrique” – „Enfin je suis toute en flamme et en joie de vous revoir enfin”! – „Oh, que j'ai de choses à vous dire!” – Záradéku: „Mes respects dévoués à la Princess et à Miss Anderson. Votre czigány et Kammermusikus (affreusement impatient de vous revoir)”. (Amikor majd megjelenek, az egészen cigányos, felvillanyozó megjelenés lesz. Végte ré is, szinte már lángolok, és örülök, hogy végre viszont látom önt! Ó, mennyi mondanivalóm van! Tiszteletteljes üdvözetem a hercegnőnek és Miss Andersonnak. Az ön cigánya és kamaramuzsikusa, aki már szörnyen türelmetlen, hogy viszont lássa önt.)

Láttuk, hogy az ilyen kifejezések: „Gipsy-isme on Czigányisme”, „et tout ce qu'il y a de plus Czigány”, „votre Kammermusiker und Solo-Zigeuner”, „cela sera une apparition toute czigány” stb. (cigányosság, cigányosabb, az ön kamaramuzsikusa és szólista cigánya, egészen cigányos megjelenés, stb.) csak a cigány zene kérdésében felmerült controversia után fordulnak elő leveleiben. Szemmel láthatólag az volt a szándéka velök, hogy e tréfás kifejezésekkel minden élet elvegye e vitás kérdésnek, és ne hagyjon keserű emléket Liszt lelkében.

Hogy hazautazása folyamán tényleg betért-e Lisztnek Weimarba, és hogy koncertezett-e Németországban, nem tudni.

Az amnesztiát Őfelsége a művész édesanyjának kérésére, és báró August Antal helytartótanácsi elnök, kiváló zenekedvelő, Liszt intim barátja közbenjárására adta meg. Vécseiné Jankovich Lujza, a művész unokabúga közli (a „Magyarország” 1908. nov. 1-i számában: „A Repülj fecském szerzőjéről” cím alatt, édesanyja, Reményi Katalin, a művész búga emlékei nyomán) azt a meghiúsult jelenetet, miként nyújtotta át a bánatos anya, kinek két fia volt a bazán kívül számkivetésben (Reményi Antal, az én atyám még Amerikában volt akkor), a felségkérvényt személyesen az uralkodónak: „Az igénytelen asszonyka nagy félelmek között nyújtotta át folyamodványát a hatalmas úrnak. Ferenc József, akkor még csak osztrák császár, átvette az iratot, és kezével megadta a jelt a távozásra. Reményiné szemei elborultak. Távozzék, mielőtt tudná, hogyan döntöttek hazavágyó fia sorsáról? Az nem lehet! És legott

feledve minden szigorúan előírt udvari etikettet, térdre omlott, könnyes szemeit felemelve az uralkodóhoz, alig hallható hangon rebegte: „Felség, ha tudná milyen jó fiú!”

És Őfelsége, aki már akkor szintén apa volt, nem ráncolta baragos redőkbe bomlokát a túlkapás miatt, hanem kegyesen mosolyogva kérdezte: „Hát igazán olyan jó fiú?”

És odalépett az asztalkához, hogy jelt tegyen a folyamodványra, ami tudvalevőleg azt jelenti, hogy kedvezően intézendő el!

Ilyen megnyugtató után az anya túlboldogan távozott, és míg csak élt, könnyezve emlegette az ifjú fejedelem kegyességét.”

IV. FEJEZET – ISMÉT A HAZÁBAN. HAZAFIAS SZEREPLÉSE, ÜNNEPELTETÉSE. EURÓPAI KÖRÚTAK (1860–1876)

Midőn Reményi Londonban kelt utolsó levelében azt írta Lisztnek, hogy „Je donnerai des concerts dans toute la Hongrie, et on me recevra bien, je vous en réponds”, és „Janrai une superbe réception” (Koncerteket adok egész Magyarországon, és kiváló fogadtatásban lesz részem, hogy válaszoljak önnek), jól volt értesülve. Művészetének jó híre járt itthon. Régi honvédek sokat emlegették, mint Görgei Arthur ifjú tábori begedűsét. Száműzött magyar írók pedig Londontól irogatták meg lapjaiknak azt a nagy batást, amelyet ott és a brit királyság más városaiban, az „angol királynő magyar begedűse” tett. Midőn bazaarkezve (1860. jan. 28.) január 30-án a Nemzeti Színházban, hol gróf Ráday Gedeon intendáns szerződésével bat hangversenyt volt adandó, először fellépett, lelkes ovációval fogadták. „Felsőbb helyről” – így írja Degré Alajos 1891. jan. 4-én, a Budapesti Hírlapban közzé tett megemlékezéseiben – „az a szigorú parancsolat jött, hogy a bejelentett műsoron kívül a művészek egyebet játszani nem szabad, különösen pedig a Rákóczi-indulót nem, a hátralevő hangversenyek betöltésének terhe alatt. Reményi falatrengető tapsok s éljenzések közt végigjátszotta azt, ami hirdetve volt.

Következett a sok kihívás és elkezdtek kiabálni: „Rákóczit! Rákóczit!” A kiabálás mind erősebb lett, végre valóságos vibarrá nőtte ki magát. Reményi egyideig jelekkel tudtára adta a közönségnek, hogy nem lehet, nem szabad. Ez csak olaj volt a tűzre. Reményi tovább nem tudott ellentállni, állta alá kapta a begedűjét, ráeresztette a vonót, s megzendült a Rákóczi. Leírhatatlan a lelkesedés, amely erre kitört. Prottmann császári királyi rendőrfőnök csakugyan megvonta engedélyét a további fellépéstől, s Reményit Budapestre internálta. Két hónapra került, míg újra szabad lőn fellépnie. Ezzel kezdődik Reményi és az ő Rákóczi-átira-

tának példátlan diadalútja Magyarországon, sőt egyéb országokban is. Reményi ezen átíratot nem rögtönözte, hanem valószínűleg már készen hozta magával. Maysenbug Malvinának fentebb közölt, 1855-iki richmondi levelében olvastuk, hogy a Rákóczit már Angliában játszta szóló-begedűn, kíséret nélkül. Esetleg már a szabadságharc alatt is így játszotta. Mosonyi Mibály zeneszerző, zenetudós és kritikus a „Zenészet Lapok” I. évfolyamának 1860. okt. 24-én kiadott, 4-ik számában (28. oldal) egy három hasábos bírálat folyamán becsmérő, gúnyos, sőt durva hangon megy neki e szerzeménynek. Szerinte a Rákóczi-induló oly remekmű és oly annyira kincse, ereklyéje a magyar nemzetnek, hogy azon bármit is változtatni valóságos szentségtörés. Lényeges változtatást sem Berlioz, sem Liszt, sem mások nem tettek rajta. Ellenben Reményi nem csak g-mollba tette át az eredeti a-mollból, hanem annyira összetördelte, kicifrázta, szeszélyesen megint összefércelte a gyönyörű indulót, hogy az egy harlekin összefoltozott rubájához és annak farsangi bakugráisaihoz hasonlít. A Zenészet Lapok e gúnyos, lekicsinylő hangjáról, melyet kb. 5/4 évig tartott fenn vele szemben, még szólni fogunk. Tény azonban, hogy Reményi ezen Rákóczi-átíratával, mely úgy látszik valóságos „rhapsodie guerriere”-é (harcis rapszodiává) volt kifejlesztve, és eszmei kapcsolás folytán felidézte a szabadságharc és egyéb nemzeti harcaink dicső emlékét, mindig lázba ejtette hallgatóit, nemcsak Magyarországon, de még külföldön is, valahányszor csak játszotta. Látni fogjuk, hogy a török szultán megismételtte vele a darabot, sőt oly nagy kaliberű zenész is, mint Wagner Richard, kit Reményi 1863. augusztus havában Penzingben meglátogatott, s kinek eljátszotta az indulót, így ír róla „Mein Leben” c. önéletrajza (Volksausgabe, 2. Aufl.) III. kötetének 368. oldalán: „Er erwarbe sich durch eine sehr genialen Vortrag des Rákóczi-Marsches auf der Violine Meine grosse Anerkennung.” (Ő a Rákóczi-induló egészen zseniális előadásával a legnagyobb elismerésemet vívta ki.) E szerzeményének hatásával csakis az egészen más természetű „Repülj fecském” átírata vetélkedhetett, amelynek keletkezését 1860-ban – Katica húga emléke nyomán – a befejező részben, „Reményi mint művész és ember” cím alatt írjuk le.

Reményi Rákóczi-átírata maradandó emléket hagyott hátra minden hazafias érzésű hallgatójában. Midőn a „Magyar Ujság” Reményi halálának alkalmából nekrológot ír (1898. máj. 18.), így emlékezik meg e szerzeményéről: „A Rákóczi-indulót úgy játszani mint ő, nem tudta senki. Az ő teremő művészete új motívumokat vegyített a tüzes riadó lángolással teljes

dallamába. Kivonuló badak eleinte tompa, majd egyre erősödő, végre elcsendesedő és elvesző dübörgése hangzott, amikor az ő begedűje hangján megszólalt Rákóczinak szabadságért vívódó lelke. Ezzel mindig frenetikus lelkesedésre gyűjtotta hallgatóit. Aki egyszer Reményitől hallotta a Rákóczit, ma is megbízsergeti a véréte az emléke. Akár volt műsoron, akár nem, a közönség mindig megkövetelte. Az ovációknak olyan orkánja, mely ezután a szám után rendesen felzúgott, elegendő diadal volt akár egy egész élet számára.”

A közvélemény, az általános hatás tebát éles ellentétben volt Mosonyi elméleti, esztétikai és zenetörténeti alapon formulált nézetével.

Reményi fellépésének óriási hatását akkor, és néhány éven át, nemcsak már művészi tökélyre fejlesztett játéka, hanem szereplése a szabadságharcban, és a 60-as évek elejének közhangulata magyarázza meg. Midőn 1849-ben a nemzet hősiességét orosz segéllyel leverték, mindenekelőtt véres bosszút álltak a nemzeti mozgalom vezéralakjain. Sokakat halálra ítélték, s jó részét ki is végezték. Azután megfosztották a nemzetet minden jogától. Magyarországot bekebelezték az osztrák császárságba, és felosztották 5 kerületre, melyek katonai parancsnokság alatt álltak. A kormányzás a fegyveres erőre támaszkodott. Közigazgatását idegen, jórészt cseh, morva és osztrák beamterek végezték, és oda törekedtek, hogy a német hivatalos nyelv érvényre jusson. Minden önkormányzat, alkotmányos jog megszűnt. A sajtó erős cenzúra alatt állott, a szabad gyülekezési jog felfüggesztetett. Szóval felújított az a centralizáló és germanizáló terv, mit már II. József császár megkísérelt, de eredménytelenül. Ez volt a hírbéd „Bach-korszak”, mert Magyarország is Bach osztrák miniszter fennhatósága alá került, ki 48-as forradalmárból szélsőséges, udvari párti, reakcionárius, absolutista, központosító és germanizáló miniszter lett. Ő minden nemzeti megnyilatkozást zsarnoki batalommal nyomott el, és az ő szellemében dolgoztak Magyarországra küldött, idegen nyelvű, és nevű hivatalnokai, a „Bach-buszárok”.

A magyar nemzet olyan nemzet, mely jólétben nem fér a bőrébe, szabadságát bölcs mértékletességgel megóvni nem tudja, botor pártoskodással erejét elforgácsolja, „libertatis incapa” (szabadságra képtelen). Azonban ha elnyomják, ősi jogaitól, szabadságától megfosztják, akkor legalábbis az intelligentia zömében felébred a dac, az ellenállás, és akkor tud túrni, szenvedni, reménykedve a bekövetkezendő megváltásban, és nemzeti mivoltához szívósan ragaszkodik. S minél nagyobb az elnyomás, annál fokozottabb a felbuzdulás. Így volt ez a „Bach-korszak” alatt. A keserűség ös-

szegyelemlett a bonfiszívekben, de csüggedés nem vett rajtuk erőt. A burkoltan, de érthetően lázító írók, okos, lelkes hazafiak, mint Széchenyi, Andrassy és főleg Deák, Kossuthnak és a magyar emigrációnak akciója a külföldön, Ausztria katonai veresége Solferinónál (1859), és szembeütő külpolitikai izoláltsága Európában, a hamu alatt égő hazafias érzést folyvást élesztették. 1859-ben a gyűlölt Bach végre megbukott, de az ő kormányzási rendszere még 1860-ban, midőn Reményi hazatért, fennállott.

Reményi hazajöttével ez az izzó parázs láng-ra lobbant a szívekben. A zene érzelmi hatásával semmi más művészi eszköz nem versenyezhet, sem a szó, sem az írás, sem a gesztus, sem a szimbólum. Rákócsit ugyan el lehetett tiltani ideig-óráig, de hogy Reményi magyar zenét egyáltalán ne játsszék, azt elrendelni még sem lehetett. És ha ő, az ő tősgyökeres magyar zenéjét megszólaltatta hegedűjén, akkor felébredt magyar hallgatói szívében minden visszafojtott keserv, minden édes bús emlék, minden nemzeti dicsőség. Az emberek sírtak és tomboltak, és a lelkesedés határtalan volt. Hivatott és alkalmi költők dicsőítő költeményekkel üdvözölték, amelynek javát a fejezet végén bozzuk. Amerre csak járt széles e hazában – s ő csaknem minden városkát meglátogatott – ünnepelve fogadták, mint valami triumphatort. A városok egész sora díszpolgárrá, vármegyék tiszteletbeli szolgabíróvá, cébek tiszteletbeli mesterré, a főiskolai ifjúság tiszteletbeli jogásszá nevezték ki, barlangokat (pl. az Aggteleki barlangban a „Denevér barlang” melletti oszloptos nagytermet) kereszteltek el nevére, elbaltolták ajándékokkal, különösen mikor megtudták előszeretettel régiségek és ritkaságok iránt, és se vége, se hossza nem volt a zajos kitüntetéseknek. (1861 elején már 29 város díszpolgára, 37 kaszinó tagja, a pesti franciskánusok konfrátere, több csizmadia céh céhmestere, Nógrád vármegye bizottsági tagja volt, stb., Kiskunhalas község pedig 60 hold földet ajándékozott neki úgy, hogy ott polgárjogot nyert. Már akkor 27.000 forintot begyűjtött össze jótékony célokra.)

Reményi ekkép már 13 hóval bazaérkezése után indítatva érezte magát a következő „Nyilatkozat” közzétételére, a hazai lapokban:

„Dacára tömérdek elfoglaltságomnak, mely hazánk fővárosába visszaérkeztem óta s folyvást minden percemet igénybe veszi, kötelességemnek akarok eleget tenni, midőn jelen soraimmal – addig is, míg az országban tavaly megkezdett hangversenykörutamat befejezve s így több időt nyerve, arról tüzetesen nyilatkozhatnám – örökké bálás köszönetemet és nagy-rabecsülésemet fejezem ki egyetemesen mindazon testületek, társulatok, városok és

vármegyéknek, melyek engem művészi és hazafiai csekély érdemeim elismerésül keblükbe felvenni és kitüntetni méltóztattak. Kelt Pesten 1861 febr. 22-én, R. E.”

E nyilvános köszönetet a Zenészet Lapok gúnyos megjegyzéssel kísérték, talán mert bizonyos kérdést láttak benne. Más feljegyzésekből is ítélve úgy látszik, hogy a dicsőség kissé a fejébe szállt Reményinek, s bizonyos extravaganciákra készítették. Ezen csodálkozni egyáltalán nem lehet, hisz e szerencsés bohém még csak 30 éves volt. Nagyobb jelentőségük sem volt, mert mint tettei mutatták, szíve nagy és nemes volt, s azt a dicsőítés megrontani képtelennek bizonyult. A hazafias áramlatnak megfelelően, kivétel nélkül mindig zsinóros, fekete nemzeti rubában, csizmásan jelent meg nyilvános fellépésein, és pedig nemcsak itthon, hanem a 60-as években végzett külföldi hangversenykörútjain is. Még uralkodó személyek (mint pl. a porosz király és a török szultán) előtt sem cserélte fel nemzeti viseletét az internacionális estélyi öltözetekkel. Mindenesetre ő már sajátos, rapszódikus, pikáns virtuozitásával, valamint szeszélyes, ötletes, bizarr temperamentumával is hatással volt. Híre, neve, különössége országos lett.

Hangversenykörút az országban

Budapesti hangversenyezésének befejeztével hangversenykörútra indult. Hálás szíve először is Egerbe, majd szülővárosába, Miskolcra vonzotta. Következett Kassa, s azután Észak-Magyarországnak csaknem minden városa: Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Lőcse, Igló, Késmárk, Liptószentmiklós, Besztercebánya, Léva, Nyitra, Pozsony, Gyöngyös, stb. Hogy milyen túlárado lelkesedéssel fogadták, azt már jeleztük. Népszerűsége nőttön nőtt, olyanmilyra, hogy a Bach-korszakot rövid időre váltó alkotmányos éra után, a Schmerling féle provisorium kormánya szükségesnek vélte őt, mint politikailag veszélyes embert, felügyelete alatt tartani.

E diadalmenetszerű körutazásnak számos emléke maradt fenn. Elég, ha példának okáért rimaszombati időzésének néhány részletét jellemezzük fel. Rimaszombatba 1860. szept. 15-én érkezett kíséretével, mely rendes zongorakísérfőjén, Beale Vilmoson kívül két öccséből, Károlyból és Józsefből állott. Károly, ki különben jogász volt, mint impressárió és tükár szerepelt (ily minőségben 12 évig működött a legnagyobb önzetlenséggel és odaadással), ő rendezte a helyszínén a hangversenyeket és többnyire előre utazott. József, ki vármegyei római katolikus áldozópap volt, az úti naplót vezette. Reményit már a város előtt küldöttség

fogadta – köztük nők is – a cigányok a Rákócsit húzták. A városban este a dalárda tiszteltgett, éjjel a cigánybanda. A hangversenyen a „Repülj fecském”, s „Ezt a kerek erdőt járom én” érték el a legnagyobb hatást. Utána 200 terítékű lakoma és táncmulatság következett, hol a művész – a Vasárnapi Ujság leírása szerint – „ugyancsak járta a pártás és főkötös hölgyekkel a szép palotást”. Sokan felköszöntötték a lakoma alatt, s emléksorokat írtak albumába. A legszebb felköszöntőt és legszebb emlékverset Tompa Mihály, a híres költőpap mondta illetve írta. Tompa Hanván élt különben, s már akkor sokat panaszkodott szembaja miatt. Ez alkalomra feleségével együtt bejött Rimaszombatra, s ott megismerkedett Reményivel. A költő és a zenész szövetséget kötöttek, hogy az egyik népdalszerű költeményeket ír, a másik pedig megzenésíti. A versek dolgában egy ideig levelezés folyt kettejük között, eleinte Reményi sürgetvén a költőt, majd utóbbi a zenészt. Reményi a Petőfi szoboralap érdekében is írt Tompának. Négy ilyen levele maradt meg Reményinek, melyek Dr. Seress Istvánné Farkas Jolán birtokában vannak Putnokon. (Megjegyzés: ezeket a sorokat Reményi Ferenc 1926-ban írta.) Az egyik levelét közlöm a végtagulmányban. Tompa 13 népdalt küldött meg Reményinek. Utóbbiból hármát bizonyára megzenésített (1860. nov. 8-iki levele szerint), és elő is adott többeket Debrecenben, 1861. máj. 2-iki hangversenyén. Nyomatásban azonban csak egy dal jelent meg, a „Gyilkos fenék malom volna, ha volna” c. népballadához írt zene. Itt megjegyzem még, hogy Tompa és Reményi még kétszer találkoztak. Reményi 1862 szeptembere végén Bánrévén időzött, báró Vay Lajos vendégeként. Miután 25-én megtekintette az aggteleki barlangot, 26-án el látogatott Tompához, Hanvára. Tompánál ebéd volt, s látogatása emlékéül Reményi átadta megfelelő dedicatióval ellátott arcképét. (Barabás 1860-i rajzának egy reprodukcióját) az általa annyira nagyra becsült költőnek. Tompa a látogatást Bánrévén viszonzotta. Harmadszor valószínűleg 1866 augusztus havában találkoztak, midőn Rimaszombaton hangversenyezett.

Reményi 1860-iki országos körútját Erdélyre is kiterjesztette, ahol július és augusztus hónapokban hangversenyezett. Hogy a magyarok és székelek szinte túlárado lelkesedéssel fogadták, ezen nem csodálkozhatunk. Egy egész sora a dílybrambikus költeményeknek tanúsodik arról, melyek Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Nagyszebenben és Brassóban láttak napvilágot. A különösen felemlítendő körülmény az, hogy még a románok is lelkesedtek érte, pedig alig több mint 10 éve még véres barcot folytattak a testvér magyar nép ellen. Meg-

lehet, hogy ők is érezték az osztrák centralisztikus elnyomás súlyát. Tény az, hogy a jelzett időben „román-magyar testvériség” címén egy közeledési folyamat indult meg, melynek célját társas érintkezések szolgálták. A Pesti Napló 1860. augusztus 1-i számában olvassuk, hogy Reményi működése kiinduló pontjává szolgált az öröndetes nemzeti megnyilatkozásnak. Július 1-én adott 2-ik, roppant látogatott hangversenyén a kolozsvári magyar értelmiség felszólítására, műsoron kívül román nemzeti dalokat is játszott, melyeket azon délután sajátított volt el e dalok nagymesterétől, Salamontól. Midőn megzen-

dült a mélabús hang, a magyarok szűnni nem akaró „éljen a román” kiáltással, és a teljes számmal jelen volt románság sűrű „szetreáské”-vel (éljen) válaszolt, s a karzatról piros-fehér-zöld papirosra egy vers bullott szerkesztését, amelynek 1. strófája így szólt:

„Művész, kinek bűvös vonóján
Nagy érzések világa él,
Te két rokon nemzet szívében
Egy drága bűrt megpendítél!”

Reményi, amint látni fogjuk, a zene csodás hatalmával más szomszéd népek velünk ellenséges érzületét is egy csapásra lelkes barátság-

gá változtatta át. Nemcsak azáltal hatott, hogy a magyar dalokon kívül az illető nép dalait is mindenütt felvette műsorába, amelyeket rendkívüli tanulmányosságával ott ad hoc elsajátított, hanem jótékonyosságával is. Ő ugyan, főleg magyar nemzeti célokra, egy egész vagyont, jövedelmének nagy részét áldozta, de jótékony célra szentelte egyik-másik hangversenyét másutt is.

Közreadja: Rakos Miklós.

(A sorozatot következő számunkban folytatjuk.)

A kiszámíthatatlan

Leopold Stokowski és „trükkjei”

Herbert Haffner beszélgetése Batthias Bamert-tel, Stokowski asszisztensével

2007 nemcsak Toscanini-, hanem Leopold-Stokowski év is. Április 18-án ünnepelné 125. születésnapját, szeptember 13-án volt a 30. halálzási évfordulója. A berni zeneszerzővel és karmesterrel, Matthias Bamert-tel, aki nemzetközi karrierjét Stokowski asszisztenseként kezdte, Herbert Haffner emlékezik

Bamert úr, Stokowskit a vele foglalkozó irodalom mindig nagy excentrikusként említi...

Ő szívesen állította be magát kiszámíthatatlannak, mindig másként reagált, mint ahogy azt az ember várta. Ez a kiszámíthatatlanság volt a stílusa. Ezért volt ő mindig meglepő és zeneileg is olyan friss. Hogy ez különködés-e, nem tudom, ez az ő technikája volt.

Magának való ember volt?

Mindenképpen. Stokowski mindenképp előtérre hihetetlenül innovatív volt. Zenekarok felállításával törődött, ahogy azt senki más nem tette. Az elmúlt évszázad kezdetén a Philadelphai Zenekart a padlóról hozta fel és Amerika legjobb zenekarává varázsolta. Ő volt az első, aki egy együttest sajátmagának és hangzás-elképzelésének teremtett meg. Feldolgozásai és hangszerelése természetesen ismertek, azonkívül a lemeziparban valami egészen rendkívülit hozott létre, a felvételtechnikában is, azáltal, hogy részt vett az utómunkálatokban is. Hihetetlenül elkötelezte magát a kortárs zenének, sok ősbemutató fűződik a nevéhez, és Amerikában nagy számban dirigált Debussy,

Berg, Schönberg vagy Mahler műveket. Elmondhatjuk, hogy az új zene úttörője volt, és ezért úgy gondolom, hogy kár, ha az emberek visszatekintve showman-ként emlékeznek rá. Természetesen volt ilyen oldala is, de elsősorban azt kell látnunk, hogy mint rendkívüli muzsikust mit vitt véghez.

Hogy ismerte ön meg Stokowskit?

1969-ben Széll György hívott meg az akkor legjobb amerikai zenekarhoz Clevelandba mint „Apprentice Conductor”-t („tanuló karmester”). Így tehát feleségemmel a „Queen Elizabeth II.” fedélzetén Amerikába utaztunk. A négy nap alatt a hajón annyira unatkoztam, hogy még az utas-listát is elolvastam. És ott állt: „Mr. L. Stokowski”. Feleségem emlékezett arra, hogy ő minden nyáron Európába megy és az volt a véleménye, hogy a visszaúton ugyanúgy unatkozhat mint én. Biztattott, hogy írjak neki néhány sort. Akkoriban alig beszéltem angolul, de amerikai feleségem segítségével egy perfekt angol levélkét írtam és a hajóinasnak adtam, aki felvitte azt. Mi ugyanis a legolcsóbb kabinok egyikében, egészen lent laktunk. Amikor az ebédre visszajöttünk, egy cédula volt az aj-

tóban: „Sajnálom, elkerültem önt, hívjon fel három óra körül.” Nagy bajban voltam, írtam ugyan egy tökéletes angol levelet, de felhívni nem tudtam Stokowskit. Feleségem szerint a „call me” azt is jelentheti, hogy „kopogjon be hozzám. Így is cselekedtem, elmentem a kabinjához, kiderült, hogy nem tudok angolul, de kérte, hogy menjek be hozzá. Elmeséltem neki, hogy úton vagyok Clevelandba Széll Györgyhez. Elgondolkozva mondta: „George Széll nagyszerű dirigens, de furcsa elképzelései vannak a vonásokról. Ezt mondta Stokowski Széll-ről!”

Én aztán egy évig Clevelandban voltam és hallottam, hogy Stokowski egy asszisztent keres. Jelentkeztem és lehetőséget kaptam próbadirigálásra. Számtalan karmester jelentkezett. Olyan művet választottam, amiről tudtam, hogy kedveli, Sosztakovics 5. szimfóniájának utolsó tételét. Természetesen kívülről akartam dirigálni és minden belépést tudtam. Amikor azonban a zenekar elé léptem, minden vonós baloldalt ült és a fúvósok jobboldalt. Ahol szokás szerint az első cselló vagy az első brácsa ül, az első, második, harmadik fuvola volt, aztán az oboák, mögötte a klarinétok, aztán jöttek a kürtök és a rezek. Semmi nem működött a betanult beintéseimből. Majdnem agyvérzést kaptam. Stokowski azáltal, hogy egyrészt minden vonóst, másrészt minden fúvóst összenyalábolt, jött létre ez a kelek, „összegyűrt” hangzás. Ez volt az ő trükkje.